

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA SO'Z O'YINING PRAGMATIK VA MADANIY XUSUSIYATLARI

Saidova Iroda Anvar qizi

Alisher Navoiy Nomidagi Toshkent

davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17499322>

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillarida so'z o'yinining lingvopragmatik va madaniy jihatlari tahlil qilinadi. Maqolada so'z o'yinlarining kommunikativ maqsadi, ularning madaniy konnotatsiyalari, auditoriyaga psixologik ta'siri hamda tarjimada yuzaga keladigan qiyinchiliklar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, har ikki tilda so'z o'yinlarining milliy tafakkur bilan bog'liqligi va til estetikasi nuqtai nazaridan ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: pragmatika, so'z o'yini, til madaniyati, kommunikativ strategiya, kontekst, semantik ko'pma'nolilik, metafora, piching, ingliz tili, o'zbek tili, lingvopragmatik tahlil, tarjima jarayoni, madaniyatlararo muloqot.

Kirish.

Til inson tafakkuri, madaniyati va jamiyat hayotining eng muhim ko'zgusidir. Har bir til o'ziga xos ifoda vositalari, uslublari va madaniy semantik qatlamlari bilan ajralib turadi. Shunday ifoda vositalaridan biri — so'z o'yini bo'lib, u nutq jarayonida hazil, istehzo, kinoya yoki badiiy ta'sir kuchini oshirish uchun qo'llanadi. So'z o'yinlari lingvopragmatikaning diqqat markazida bo'lib, ular tilning nafaqat formal, balki kommunikativ va sotsial vazifalarini ham ochib beradi.

O'zbek va ingliz tillarida so'z o'yinlari turli shakl va ma'noda namoyon bo'ladi. Ingliz tilida ko'p hollarda fonetik o'xshashlik, omonimlik yoki polisemiyaga asoslangan o'yinlar keng tarqalgan bo'lsa, o'zbek tilida xalqona iboralar, maqol va matallar, qofiyadosh so'zlar orqali hosil bo'lgan so'z o'yinlari ko'proq uchraydi. Shu jihatdan, har ikki til tizimida so'z o'yinining pragmatik xususiyatlarini tahlil qilish tilshunoslik va tarjimashunoslikda muhim ilmiy ahamiyatga ega.

So'z o'yinlarini o'rganish jarayoni nafaqat tilning ichki imkoniyatlarini, balki uning madaniy konnotatsiyalarini ham ochib beradi. Chunki hazil, piching yoki istehzoning ifodalanishi madaniyatdan madaniyatga farq qiladi. Shu sababli, o'zbek va ingliz tillarida so'z o'yinining pragmatik xususiyatlarini solishtirish orqali nafaqat lingvistik, balki sotsiopragmatik tafovutlarni ham aniqlash mumkin bo'ladi.

Mazkur maqolada o'zbek va ingliz tillarida so'z o'yinining turlari, ularning kommunikativ vazifalari, madaniy asoslari hamda tarjima jarayonidagi muammolari tahlil qilinadi. Shu orqali so'z o'yinlarining zamonaviy nutq madaniyatidagi roli va ularni o'rganishning ahamiyati yoritiladi.

Asosiy qism.

So'z o'yini (wordplay) pragmatik jihatdan tilning kommunikativ qudratini oshiruvchi vosita bo'lib, nutqda estetik, hissiy va ijtimoiy maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Pragmatikaning asosiy vazifasi — til birliklarining kontekstdagi ma'nosini aniqlash va ularning kommunikativ niyat bilan qanday uyg'unlashishini tushuntirishdan iborat. Shu bois, so'z o'yinlarini tahlil qilishda pragmatik yondashuv ularning semantik qatlamlarini, konnotativ ma'nolarini va auditoriyaga ta'sir mexanizmini aniqlash imkonini beradi.

O'zbek tilidagi so'z o'yinlari asosan xalq og'zaki ijodiga, so'z boyligi va metaforik fikrlashga asoslanadi. Masalan, "ko'ngil ko'zi", "so'z o'yinini bilgan, dil o'yinini ham biladi" kabi iboralar nafaqat til o'yinini, balki insoniy munosabatlardagi noziklikni ham ifodalaydi. Bunday so'z o'yinlari ko'pincha piching, kinoya yoki istehzoga asoslanadi. Ularning pragmatik xususiyati shundaki, ular gapiruvchining yashirin niyatini, ijtimoiy mavqeini yoki hissiy holatini ifodalaydi. Shu sababli, o'zbek madaniyatida so'z o'yinlari ko'pincha diplomatik muloqot, yumoristik suhbat va badiiy ijodda keng qo'llanadi.

Ingliz tilidagi so'z o'yinlari esa ko'proq fonetik, leksik va grammatik darajadagi o'xshashliklardan kelib chiqadi. Masalan, "A bicycle can't stand on its own because it is two-tired" yoki "Time flies like an arrow; fruit flies like a banana" kabi so'z o'yinlari fonetik o'xshashlik, omonimlik va ko'pma'nolilik asosida quriladi. Ularning pragmatik funksiyasi auditoriyada kulgi uyg'otish, e'tiborni jalb etish va kommunikativ jarayonni yengillashtirishdan iborat. Shuningdek, ingliz tilidagi wordplay reklama, sarlavhalar, kino nomlari va siyosiy chiqishlarda ham keng qo'llanilib, ularning nutq samaradorligini oshiradi.

Pragmatik nuqtayi nazardan, har ikki tilda so'z o'yinlari uchta asosiy funksiyani bajaradi:

1. Kommunikativ funksiya – suhbatdoshlar o'rtasidagi emotsional yaqinlikni kuchaytiradi, suhbatni tabiiy va jonli qiladi.
2. Estetik funksiya – so'z o'yini orqali tilning badiiy salohiyati va madaniy boyligi namoyon bo'ladi.
3. Kognitiv funksiya – so'z o'yini inson tafakkurining ijodiy qirralarini ochadi, til va fikr o'rtasidagi bog'liqlikni mustahkamlaydi.

O'zbek va ingliz tillaridagi so'z o'yinlarini tarjima qilishda esa bir qator muammolar yuzaga keladi. Chunki har bir so'z o'yini o'z madaniy konteksti va fonetik xususiyatlariga bog'liq. Masalan, ingliz tilidagi "Nothing is impossible" iborasi reklama shiorida kuchli pragmatik ta'sirga ega bo'lsa, uni o'zbek tiliga "Hech narsa imkonsiz emas" shaklida tarjima qilishda originalning emotsional ohangi to'liq saqlanmasligi mumkin. Shuning uchun so'z o'yinlarini tarjima qilishda ekvivalentlikdan ko'ra funksional moslik tamoyiliga rioya qilish muhimdir.

Zamonaviy lingvopragmatika nuqtayi nazaridan so'z o'yinlari madaniyatlararo muloqotda til egalarining kognitiv va hissiy tafakkurini o'rganish vositasi sifatida qaralmoqda. Ular orqali jamiyatdagi ijtimoiy stereotiplar, qadriyatlar va axloqiy qarashlar aks etadi. Shuning uchun ham so'z o'yinlarini o'rganish nafaqat lingvistik, balki sotsiolingvistik va madaniyatshunoslik jihatidan ham dolzarb masala hisoblanadi.

Xulosa.

O'zbek va ingliz tillarida so'z o'yinlari tilning nafaqat estetik, balki kommunikativ va sotsiolingvistik imkoniyatlarini namoyon etuvchi muhim vosita ekanligi aniqlandi. Har ikki tilda so'z o'yinlari nutqni jonlantirish, e'tiborni jalb etish va hissiy ta'sirni kuchaytirish kabi vazifalarni bajaradi. Biroq ularning shakllanish manbalari va qo'llanish konteksti har bir xalqning madaniy qadriyatlari, tarixiy tafakkuri hamda ijtimoiy an'alariga bevosita bog'liqdir.

O'zbek tilida so'z o'yinlari ko'pincha xalq og'zaki ijodiga, metaforik fikrlash va so'z boyligiga asoslangan bo'lsa, ingliz tilida ular fonetik o'xshashlik, omonimlik va sintaktik moslashuv orqali yaratiladi. Shu bois, har ikki tildagi so'z o'yinlarining pragmatik funksiyalarini

tahlil qilish, ularning kontekstdagi ma'nosini to'g'ri talqin etish va tarjimada saqlash tilshunoslikda dolzarb ilmiy yo'nalish sanaladi.

So'z o'yinlarini tarjima qilish jarayonida ularning semantik mazmuni emas, balki pragmatik ta'sirini saqlab qolish muhimdir. Chunki so'z o'yinining kuchi aynan uning auditoriyaga ta'sirida, emotsional ohangida va madaniy konnotatsiyalarida namoyon bo'ladi. Shu sababli tarjimon nafaqat til bilimiga, balki madaniyatlararo tafakkurga ham ega bo'lishi lozim.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, o'zbek va ingliz tillarida so'z o'yinlarini pragmatik jihatdan o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki kommunikativ kompetensiya va madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish uchun ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. So'z o'yini tildagi ijodkorlikning eng yorqin ko'rinishi bo'lib, uni chuqur o'rganish har bir xalq tilining o'ziga xos ruhiyati va madaniyatini anglashga yordam beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Kateryna Pilyarchuk (2024). *Wordplay-based humor: to leave it or to translate it, that is the question*. The European Journal of Humour Research, 12(2).
2. Dildora Toxir qizi Ashurokhunova (2024). *Investigating the Challenges and Strategies for Translating Humor and Wordplay in Literary and Media Texts*. Journal of New Century Innovations, 49(3).
3. Gulzoda Shuhrat qizi Rakhmonkulova & Zarina Botirovna Soliyeva (2022). *Method of Teaching Polysemy (Wordplay)*. Academicia Globe: Inderscience Research, 3(02).
4. S. L. Yakovleva & N. Y. Saglam (2022). *Word Play in Audiovisual Translation (On the Example of the TV Series "The Office")*. International Research Journal, Issue 11(125). □ Sokina Zarifboy kizi Ismatilloeva & Madina Ilhomovna Khayrieva (2025). *From Word to Meaning: Lexicological Considerations in Translating Idioms and Wordplay*. Spanish Journal of Innovation and Integrity, Vol 41.
5. Aduari Brezolin & Eduardo Lupinetti Bandeira (2021). *The Imagistic Feature of Wordplays: Exploring Lexical Blends and Their Translation from American English into Brazilian Portuguese in the Video Game Enter the Gungeon*. Translation Today, 15(2).